

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА МЕЗОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ

Проаналізовано наявні наукові напрацювання щодо трактування мезоекономічного рівня людського капіталу. На відміну від типового регіонального підходу, запроваджено просторовий та галузевий компоненти мезоекономічного рівня людського капіталу. На мезорівні економічної системи стосовно людського капіталу обґрунтовано виділення додаткових субрівнів таких, як: локальний людський капітал, людський капітал економічних кластерів, людський капітал різних соціальних груп тощо. Висвітлено соціально-економічні особливості просторового розподілу людського капіталу. Розмежовано первинні та індикативні (допоміжні) економічні процеси, що пов'язані із людським капіталом на мезорівні.

Ключові слова: людський капітал; мезоекономічний рівень; галузь; регіон; економічна система; просторовий розподіл

Вступ. Людський капітал упродовж останніх десятиліть активно досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці. Всесвітнє визнання, підтверджене присудженням Нобелівської премії з економіки, отримала відома праця Г. Беккера "Людський капітал", присвячена насамперед мікроекономічним його аспектам. Подальший розвиток системної методології та її застосування для вивчення людського капіталу в економічних системах на різних рівнях, актуалізує проблематику цієї роботи, зокрема щодо мезоекономічного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для мезоекономічного рівня характерними стали дослідження рейтингування й порівняння різних регіонів держави. Зокрема, в контексті конкурентоспроможності людських ресурсів таке дослідження провели Б. М. Юсків, О. С. Пляшко (Pliashko & Yuskiv, 2015). У руслі відповіді на виклики сучасності щодо становлення економіки знань проведено роботи М. П. Бутко, С. С. Кислинського (Butko & Kyslynskyi, 2015), С. А. Давимуки, Л. І. Федулової (Davymuka & Fedulova, 2016), які звертаючи основну увагу на мезорівень, визначають вплив людського потенціалу і людського капіталу на інтелектуальний та креативний розвиток регіонів. Паралельно проводять галузеві дослідження людського капіталу, людського та інтелектуального капіталу підприємств, зокрема, відтворення людського капіталу в контексті аграрного розвитку розкрили О. М. Бородіна, І. В. Прокопа (Borodina & Prokopa, 2014), що вважаємо своєрідним перетином галузевого й регіонального аспектів людського капіталу (Bashnianyn, 2005).

Проте на цей час у вітчизняній науці нема єдиного підходу до людського капіталу як базової економічної категорії. З одного боку, різні дослідники по-різному виділяють і трактують рівні людського капіталу, не вироблено ще єдиного підходу до їх розуміння і процесів, що на них відбуваються, а з іншого боку – поза полем основних досліджень опинилися взаємовпливи й співвідношення між різними рівнями людського капіталу, що вимагає продовження наукового пошуку.

Мета дослідження – систематизувати й узагальнити трактування мезорівневого підходу до людського капі-

талу, виділити соціально-економічні особливості людського капіталу на даному рівні та специфіки його дослідження, зокрема в рамках процесного підходу і взаємозв'язку між різними рівнями економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах держави традиційно розглядають макро-, мезо- та мікрорівні людського капіталу. Як з'ясовано, найменше розбіжностей у науковців виникає стосовно макrorівневого трактування людського капіталу. Водночас, мезорівень людського капіталу у вітчизняній економічній науці розглядають доволі неоднозначно, а тому в контексті нашого дослідження заслуговує більш розширеної уваги. Наявна множинність підходів до визначення мезорівня дає змогу у подальшому доповнити економічний аналіз різними варіантами його трактування стосовно людського капіталу, зокрема за критерієм просторової (регіональної) ознаки чи галузевої ознаки тощо. Такий підхід до мезорівня людського капіталу узгоджується із підходами А. Дегтяра (Diehtiar, 2010, р. 4) і, в певній модифікації, – з концептуальною суттю мезорівня за В. Близнюком (Blyzniuk, 2005, р. 70) як колективного рівня людського капіталу. Окрім цього, за просторовою ознакою можливе подальше виокремлення субрівнів, зокрема людського капіталу місцевої громади, що, враховуючи соціально-економічні процеси та багатогранність проявів людського капіталу, виступає логічною ієрархією переходу до колективних форм людського капіталу (поряд з агрегуванням за місцем чи характером праці). За таксономічною ознакою людський капітал місцевої громади можна також трактувати як локальний людський капітал.

Частина науковців на мезорівні виділяє не тільки людський капітал регіонів, але й великих корпорацій, зокрема такого підходу дотримується О. І. Мазіна (Mazina, 2013, р. 98). Хоча інституціональні основи мікроекономіки, коли за об'єкти вимірювання і дослідження беруть окремі інституціональні одиниці (незалежно від їх розмірів: чи мале одноосібне підприємство, чи корпорація) прямо не узгоджується з таким трактуванням мезорівня, проте з позицій державного регулювання, значного акумульованого капіталу (як кількісно – за чи-

Цитування за ДСТУ: Сухий О. О. Соціально-економічні аспекти дослідження людського капіталу на мезоекономічному рівні / О. О. Сухий, О. О. Переполькіна // Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна. – 2017. – Вип. 27(2). – С. 146–149.

Citation APA: Sukhyi, O. O., & Perepolkina, O. O. (2017). SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE STUDY OF HUMAN CAPITAL ON THE MESOECONOMIC LEVEL. *Scientific Bulletin of UNFU. Economic Series*, 27(2), 146–149. Retrieved from: <http://nv.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/243>

сельністю працівників, так і якісно – з урахуванням науково-дослідних підрозділів великих корпорацій) виявляє певні обґрунтовані переваги такого підходу. Отже, визнаючи право на існування такого трактування мезорівня, його певні сильні сторони, все-таки дотримуємося послідовної системної методології, а тому людський капітал навіть великих підприємств у межах корпорацій розглядаємо на мікрорівні (у функціональному зрізі), погоджуючись при цьому із його значною роллю на локальному, регіональному мезорівнях.

Водночас, якщо взяти до уваги той факт, що корпорація має, зазвичай, кілька підприємств з вертикальною чи горизонтальною інтеграцією, науково-дослідні відділення чи лабораторії, значну кількість місцевих малих і середніх підприємств-сателітів, які працюють на її замовлення, – то увесь цей взаємопов'язаний комплекс, безумовно, відіграватиме важливе значення на мезоекономічному рівні дослідження людського капіталу. Під цим оглядом пропонуємо на мезоекономічному рівні виділяти також людський капітал економічних кластерів.

У зв'язку із зазначеною вище багатоаспектністю підходів до мезорівня, провели структурно-функціональний аналіз людського капіталу на цьому рівні, що дало нам підстави виокремити, щонайменше, два основні підходи: галузевий та просторовий. При цьому використовуємо тут термінологію саме просторового рівня людського капіталу, цим самим розширюючи його від типового регіонального трактування до охоплення й інших просторових (територіальних) одиниць.

Важливі процеси формування людського капіталу на галузевому рівні вбачаємо у функціонуванні галузевих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів, діяльність яких скерована на здобуття освіти, підвищення кваліфікації, додаткові навчальні курси, наукові дослідження й експериментальні розробки, поширення передового досвіду й обмін технологіями тощо. На цьому рівні виникають важливі синергетичні ефекти, взаємопереливи та мультиплікація людського капіталу, його інтелектуальної компоненти через взаємне ділення досвідом, стажування, відстежування ринкових тенденцій, дух змагальності, навіть наслідування лідерів, що усе в сукупності разом характеризуємо як процеси формування й прояву галузевого людського капіталу з відповідними його взаємопереливами між окремими фірмами галузі, регіону чи держави.

Розвиваючи наш підхід до різних способів трактування мезорівня людського капіталу, вважаємо за доцільне зазначити, що хоча типове таксономічне (просторове) розуміння мезорівня людського капіталу найчастіше представлено його регіональним відображенням (з одного боку, маємо багато досліджень щодо людського капіталу регіонів (Butko & Kyslynskyi, 2015; Halkiv, 2011; Pryimak & Kovalevych, 2009; Stefanushyn, 2006; Pliashko & Yuskiv, 2015), проте, на нашу думку, не може бути зведеним тільки до такого регіонального трактування. Однією з гострих проблем в цьому аспекті є процес залучення висококваліфікованого людського капіталу (зокрема лікарів, вчителів) до роботи на сільських територіях. Ця проблема характерна практично для усіх регіонів держави, належить як до регіонально-просторового, так і до галузевого зрізу людського капіталу, і пов'язана з більш деталізованим підходом до його просторової типологізації: за сільськими та місь-

кими поселеннями. Саме для цього випадку було запроваджено спеціальні регулятивні державні дії – адресну допомогу випускникам відповідних професій за умови працевлаштування на сільській території. Отже, для такого спеціального таксономічного (просторового) рівня людського капіталу його формування в контексті вищої освіти відбувається переважно за його межами й виникає потреба додатково регулятивно стимулювати повернення носіїв людського капіталу на цей рівень. Процеси оцінювання людського капіталу на цьому рівні насамперед пов'язані з кількістю його носіїв через першочергову проблему кількісної нестачі людського капіталу, що певною мірою випереджує за важливістю проблематику його якісної оцінки.

На регіональному рівні, врешті як і на загальнодержавному, формування людського капіталу високого рівня кваліфікації також у багатьох випадках відбувається поза межами аналізованого рівня (тобто в іншому регіоні або ж країні), що дає підстави для усіх перелічених випадків як певне індуктивне узагальнення виділити типову проблему повернення носіїв людського капіталу до просторового рівня їх походження, особливо якщо у місці навчання (формування високої кваліфікації) можливості для прояву й реалізації їх людського капіталу та грошова винагорода за його функціонування є значно вищою. Було б до певної міри природним, якби це стосувалося тільки окремих найбільш обдарованих випускників, проте збільшення відсотка "повернення" після завершення навчання в іншому місті, регіоні чи іншій країні може набувати в сучасності загрозливих масштабів. Отже, також можемо зробити висновки, що процеси функціонування і формування людського капіталу на кожному рівні та у зв'язку між рівнями є первинними (потреби функціонування людського капіталу зумовлюють його формування; з іншого боку, процес формування людського капіталу визначає подальше його функціонування і вибір просторової локації працевлаштування), а процеси оцінювання й регулювання мають допоміжний індикативний характер, що однак жодним чином не применшує їх ролі та важливості для усунення диспропорцій та досягнення сталого людського розвитку.

Процес оцінювання людського капіталу на різних рівнях має свої специфічні завдання. Поряд із уже звичними зіставленнями оцінок людського капіталу на макrorівні (зокрема, шляхом вимірювання індексу людського розвитку як важливої опосередкованої оцінки) та на регіональному рівні (шляхом проведення міжрегіональних порівнянь) у контексті розвитку сільських громад заслуговує уваги методологія оцінки готовності місцевої громади до участі у програмах розвитку, яка враховує такі елементи агрегованого людського капіталу громади, як: лідерство, взаємна довіра, знання про наявні проблеми, причини та наслідки їх виникнення, шляхи попередження, психологічний клімат у громаді тощо (Borodina & Prokora, 2014, p. 66). Результати такої оцінки мають важливе значення для донорів у виборі пріоритетних для інвестування проектів розвитку територій.

Щодо людського капіталу харчової промисловості, то Д. Крисанов, В. Лисак (Krysanov & Lysak, 2011) розробили його бальну експертну оцінку яка, на нашу думку, може бути застосована і до інших галузей, оскільки

носить в своїй суті синтетичний характер. Зокрема, для оцінки здобутого досвіду дослідники обрали такий показник, як трудовий стаж, виражений у роках, що може бути виправданим для агрегованої оцінки галузевого рівня, але є менш точним, аніж індивідуальна мікроекономічна оцінка (наприклад, під час співбесіди на прийомі на роботу), оскільки впродовж тих самих років трудового стажу в працівника можуть бути різні посадові обов'язки, неоднакові досягнення та результати роботи. Н. Якименко запропонувала на основі індексного підходу оцінку людського капіталу для галузі залізничного транспорту (Yakymenko, 2012), яка теж має синтетичний характер і враховує максимальні та мінімальні значення ключового набору показників, а відтак теж може бути поширена, на наше бачення, й на інші галузі. Водночас, вважаємо за потрібне зазначити, що існують й точніші види оцінки галузевого (професійного) людського капіталу, які базуються на аналітичних показниках, властивих саме для цієї галузі. Прикладом для цього слугує, серед іншого, розвиток вищої освіти й умови акредитації закладів освіти, коли використовують такі аналітичні показники, як: кількість опублікованих за останні роки наукових праць у фахових та наукометричних виданнях, написані посібники, монографії, кількість підготовлених докторів та кандидатів наук тощо. Ще одним прикладом галузевого оцінювання людського капіталу може слугувати проходження незалежної атестації (сертифікації) бухгалтерів згідно з міжнародними стандартами обліку.

На наше бачення, заслуговує уваги і виділення сегментів сукупного людського капіталу за підходом соціальної стратифікації його носіїв. Для прикладу, в розвиненому світі базовим, основним носієм людського капіталу виступає середній клас і сам він виділяється як визначальна когорта носіїв людського капіталу за соціальною стратифікацією. При цьому співвідношення середнього класу суспільства й феномену людського капіталу є двостороннім: нагромадження і прояв людського капіталу, з одного боку, сприяє зростанню доходів і формуванню середнього класу, з іншого боку, соціально-економічна стабільність, яка забезпечується значною мірою завдяки існуванню середнього класу (Melnychuk, 2014, p. 342), створює сприятливі умови для розвитку людського капіталу (тобто формується коло позитивних взаємовпливів).

Висновки. Унаслідок проведеного наукового аналізу, на мезорівні виокремлено два основні підходи до людського капіталу: галузевий та просторовий. Використання просторового підходу має ширше наукове значення й прикладне застосування порівняно із традиційним регіональним підходом, оскільки включає останній, але також може застосовуватися до різних таксономічних одиниць, до порівняння сільської та міської місцевості тощо й, відповідно, надає ширші можливості для виявлення та усунення просторових диспропорцій у розподілі людського капіталу. Зокрема, в контексті розвитку місцевих громад виокремлено такий субрівень локального людського капіталу (в межах саме мезоекономічного рівня економічної системи). У розрізі галузевої та просторової складових частин мезоекономічного

рівня відбуваються важливі синергетичні ефекти, взаємопереливи та мультиплікація людського капіталу, його інтелектуальної компоненти через взаємне ділення досвідом, стажування, рух самих носіїв людського капіталу між фірмами, галузями, регіонами, відстежування ринкових тенденцій, дух змагальності, навіть наслідування лідерів тощо. У зв'язку з цим, у рамках процесного підходу розмежовано первинні та допоміжні (індикативні) процеси, що стосуються людського капіталу на мезорівні у взаємозв'язку з іншими рівнями економічної системи. До первинних процесів віднесено процеси формування та функціонування людського капіталу (як у загальнодержавній, так і галузевій мережах навчальних закладів), а процеси оцінювання й регулювання мають допоміжний індикативний характер, нерідко включають галузеву специфіку і слугують важливими компонентами кола зворотного зв'язку в економічній підсистемі державного регулювання економіки як на державному, так і на мезоекономічному рівнях.

Перелік використаних джерел

- Bashnianyn, H. I. (2005). *Metrollohichni ekonomichni systemy: vstup u zahalnu teoriyu ta metodolohiiu formuvannia ekonomichnykh parametriv*. Lviv: Novyi svit-2000, 1083 p. [in Ukrainian]
- Blyzniuk, V. V. (2005). Liudskiy kapital yak faktor ekonomichnoho rozvytku (evoliutsiia metodolohichnykh pidkhodiv ta suchasnist). *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, 64–78. [in Ukrainian]
- Borodina, O. M., & Prokopa, I. V. (2014). Ahrarnyi rozvytok i samorozvytok hromad: modernizatsiia cherez vzaiemnu adaptatsiiu (teoretyko-metodolohichni aspekt). *Ekonomika Ukrainy*, 4, 55–72. [in Ukrainian]
- Butko, M. P., & Kyslynskyi, S. S. (2015). Metodolohichni osnovy otsinky rivnia intelektualnoho rozvytku rehionalnykh hospodarskykh system. *Rehionalna ekonomika*, 4, 5–12. [in Ukrainian]
- Davymuka, S. A., & Fedulova, L. I. (2016). Peredumovy formuvannia ta rozvytku kreatyvnoi ekonomiky rehioniv. *Rehionalna ekonomika*, 1, 12–21. [in Ukrainian]
- Diehtiar, A. O. (2010). Metodolohichni pidkhody do formuvannia intelektualnoho kapitalu dlia innovatsiinoi promyslovoi ekonomiky. *Derzhavne budivnytstvo: elektronne naukovе fakhove vydannia*, 1, 1–11. Retrived from: www.nbu.gov.ua/e-journals/debu/2010-1/doc/1/01.pdf. [in Ukrainian]
- Halkiv, L. I. (2011). *Otsinka vtrat liudskoho kapitalu: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 444 p. [in Ukrainian]
- Krysanov, D., & Lysak, V. (2011). Otsiniuvannia liudskoho kapitalu ta motyvatsiia personalu pidpriemstv kharchovoi promyslovosti. *Ekonomist*, 3, 17–22. [in Ukrainian]
- Mazina, O. I. (2013). *Liudskiy kapital: problemy otsiniuvannia i zberezhennia. Aktualni problemy ekonomiky*, 8, 95–103. [in Ukrainian]
- Melnychuk, Dm. P. (2014). Liudskiy kapital, riven ta yakist zhyttia naselennia: vzaiemozviazok priorityativ. *Aktualni problemy ekonomiky: Naukovyi ekonomichnyi zhurnal*, 5, 339–345. [in Ukrainian]
- Pliashko, O. S., & Yuskiv, B. M. (2015). Reitnyhuvannia rehioniv Ukrainy za konkurentospromozhnistiu liudskykh resursiv. *Rehionalna ekonomika*, 3, 61–72. [in Ukrainian]
- Pryimak, V., & Kovalevych, N. (2009). Hnuchkist natsionalnoho ta rehionalnykh rynkiv pratsi Ukrainy. *Ukraina: aspekty pratsi*, 2, 3–6. [in Ukrainian]
- Stefanyshyn, O. V. (2006). *Liudskiy potentsial ekonomiky Ukrainy: monohrafiia*. Lviv: Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka, 315 p. [in Ukrainian]
- Yakymenko, N. V. (2012). Metodichni pidkhidy do otsinky liudskoho kapitalu yak umovy zabezpechennia ekonomichnoho zrostantia zaliznychnoho transportu Ukrainy. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 3, 206–211. [in Ukrainian]

О. О. Сухий, Е. А. Перепёлкина

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА МЕЗОЭКОНОМИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Проанализированы имеющиеся научные наработки относительно трактовки мезоэкономического уровня человеческого капитала. В отличие от типичного регионального подхода, введены пространственный и отраслевой компоненты мезоэкономического уровня человеческого капитала. На мезоуровне экономической системы относительно человеческого капитала обосновано выделение дополнительных субуровней, таких, как: локальный человеческий капитал, человеческий капитал экономических кластеров, человеческий капитал различных социальных групп и т.д. Освещены социально-экономические особенности пространственного распределения человеческого капитала. Разграничены первичные и индикативные (вспомогательные) экономические процессы, связанные с человеческим капиталом на мезоуровне.

Ключевые слова: человеческий капитал; мезоэкономический уровень; отрасль; регион; экономическая система; пространственное распределение.

О. О. Sukhyi, O. O. Perepolkina

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF THE STUDY OF HUMAN CAPITAL ON THE MESOECONOMIC LEVEL

Successful scientific research of human capital is usually based on some particular levels of socio-economic system. Although macroeconomic level of human capital is established comparatively well, mesoeconomic level doesn't have unified approaches neither to its meaning, nor to its sublevels. That is why the main goal of the research is to systematize and generalize scientific interpretation of mesoeconomic level of human capital in economic system with regard to different economic processes in which it is involved and relationships between different levels of economic system. Having conducted the research we have got the next results. Firstly, two main approaches to mesoeconomic level are highlighted: spatial and sectorial (industrial). The idea of including human capital of big corporations into mesoeconomic level of human capital is considered. Secondly, we have proposed and substantiated to single out human capital of economic clusters as a specific sublevel of mesoeconomic human capital. Finally, human capital is considered also in its dynamic with all economic process related to mesoeconomic level of socio-economic system. It is suggested to divide all these process into two categories: 1) primary processes (human capital formations and functioning) 2) indicative or helping processes like human capital evaluation or its state regulation. Although state regulations goes last in the list, it's very important for optimal both spatial and sectorial distributions of human capital. Thus, our conclusions are as follows: understanding of mesoeconomic level of human capital is broadened and its several sublevels are defined. Instead of regional level of human capital a several spatial sublevel of mesoeconomic human capital are introduced, that cover the previous one but also are broader and therefore could be used for comparisons between cities and the country. Due to the analysis of mesoeconomic human capital in economic dynamic, primary and indicative (helping) processes related to human capital at this level are also revealed.

Keywords: human capital; mesoeconomic level; industry; region; economic system; spatial distribution.

Інформація про авторів:

Сухий Олег Орестович, канд. екон. наук, доцент, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна.

Email: Oleh.sukhy@gmail.com

Перепьолкіна Олена Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна.

Email: misha_oil@mail.ru